

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap

Michaël 2023

Strijd

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap

27^e jaargang nr. 4, Michaël 2023

Inhoud

Thema: Strijd

De strijd om vrijheid	1
Strijden om te mogen sterven	4
Opgang in de ondergang	7
Michaëltijd	
De wapenrusting van God	9
Op de groei – opvoeding	
Weerstand: Ik kom er niet toe ...	12
Onder de zon – jongeren	
Open dag Berka	15
Boeken	
Het sleutelwoord is moraliteit	18
Uit ons bewindsgebied	
Van de bewindsdrager	19
Landelijke Raad	20
Internationaal	
De gemeenten in Rusland	21
Over de grenzen	22
Allerlei	
Aankondigingen	24
Gestorvenen	26
Colofon	29

Van de redactie

Overall in de wereld wordt gestreden: in oorlogen, in polariserende meningsverschillen, in de strijd om het bestaan waar het gaat om voedselgebrek en onderdrukking. Ga je het gevecht aan voor jezelf of voor de ander? Welke krachten dien je in je strijd? Strijden tegen het boze in de wereld is een Michaëlsche activiteit. Wie zich een Michaëliet voelt, mag zich geroepen weten tot de strijd. De apostel Paulus reikt ons daarvoor een werkzame wapenrusting aan, zoals is te lezen in het artikel over de feesttijd van Michaël. Voorafgaand aan deze feesttijd rubriek vindt u drie bijdragen in het themagedeelte van dit Michaëlnummer, waarin verschillende aspecten van uiterlijke en innerlijke strijd worden belicht. In de rubriek 'Op de groei' over opvoeding is de focus gericht op weerstand en wilskracht bij kinderen en jongeren en hoe daar mee om te gaan. In het Pinksternummer stond de rubriek Internationaal goeddeels in het teken van de gemeenten in Oekraïne. Ditmaal is de blik gericht op de gemeenten en initiatiefgroepen in het grote Rusland. De redactie wenst u een strijdvaardige herfst toe, met de wens dat dit Michaëlnummer u de moed geeft om te doen (en te laten) wat nodig is.

Marianne de Nooi

Illustratie vooromslag: 'Strijd', Han Mes

Thema: Strijd

In talloze kunstwerken is de strijd van de aartsengel Michaël met de draak weergegeven, zoals die in het Nieuwe Testament wordt beschreven in het twaalfde hoofdstuk van de Openbaring van Johannes. Hier op aarde, waar we niet alleen te maken hebben met de goede helpende krachten uit de geestelijke wereld maar ook met het demonische kwaad, ontkomt de mens niet aan strijd. Waar strijd je dan voor: voor het vergroten van je eigen macht en invloed of strijd je voor wat de ander nodig heeft? In het themagedeelte van dit Michaëlnummer horen we over strijd in de menselijke biografie in het levensverhaal van Nelson Mandela, die zijn geweldloze strijd leverde tegen rassensongelijkheid. Met de vele mogelijkheden die er in onze tijd zijn om het aardeleven af te sluiten, kan ook de gang naar het levenseinde met de nodige innerlijke strijd gepaard gaan; Thom Kloes vroeg priester Harry Buisman naar zijn ervaringen in het begeleiden van mensen rond hun levenseinde. En wanneer een strijd wordt gestreden, spreek je in klassieke zin over een winnaar en een verliezer. Uit de slotbijdrage van Bastiaan Baan zal duidelijk worden, dat wat hier in de aardse realiteit de schijn heeft van verliezen, in de geestelijke werkelijkheid juist kan duiden op winst en omgekeerd.

De strijd om vrijheid

door Nelson Mandela *

Nelson Mandela (1918-2013) was een van de grote voorvechters van de mensenrechten in onze tijd. Zijn hele leven stond in het teken van het gevecht tegen apartheid in Zuid-Afrika. In de jaren '40 raakte hij betrokken bij de strijd van het African National Congress (ANC) tegen de blanke minderheid en de apartheidspolitiek. Vanwege zijn activisme zat hij van 1964 tot 1990 in de gevangenis: tot 1982 op Robbeneiland en later elders. In 1990 werd hij vrijgelaten. Drie jaar later ontving hij de Nobelprijs voor de Vrede. In 1994 werd hij de eerste democratisch gekozen president van Zuid-Afrika. Ook na zijn presidentschap bleef hij zich inzetten voor mensenrechten en voerde hij campagne tegen hiv-aids, steunde de armen in de wereld en zette zich in voor ontwikkeling van het platteland en het oprichten van scholen. Ook was hij erelid van The Elders, een raad van wereldleiders en andere prominente personen die tot doel hebben wereldwijde problemen op te lossen. In zijn autobiografie 'De lange weg naar de vrijheid' beschrijft hij zijn lotgevallen vanuit zijn eigen persoonlijke perspectief. Hij eindigt deze biografie met onderstaande woorden.

"Ik werd niet met een honger naar vrijheid geboren. Ik ben in vrijheid geboren, vrij op iedere mij bekende manier. Vrij om door de velden naar mijn moeders hut te rennen, vrij om te zwemmen in de heldere beek die door mijn dorp liep, vrij om maïs te roosteren onder de sterrenhemel en op de brede rug van trage stieren te rijden. Zo lang ik mijn vader gehoorzaamde en me hield aan de gebruiken van mijn stam, hoefde ik me geen zorgen te maken over wetten van mens of God.

Pas toen ik begon te begrijpen dat de vrijheid van mijn jongentijd een illusie was, toen ik als jongeman ontdekte dat mijn vrijheid me al ontnomen was, pas toen ging ik ernaar hongeren. Eerst, als student, wilde ik vrijheid voor mezelf, de kortstondige vrijheden om 's nachts buiten te blijven, te lezen wat ik wilde en te gaan en staan waar ik wilde. Later, als jongeman in Johannesburg, hunkerde ik naar de fundamentele en eerbare vrijheid om mezelf te kunnen ontplooien, de kost te kunnen verdienen, te kunnen trouwen en een gezin te stichten; de vrijheid niet belemmerd te worden in een leven binnen de grenzen van de wet.

Ik begon toen langzaam in te zien dat niet alleen ik niet vrij was, maar ook mijn broeders en zusters niet. Ik zag dat niet alleen mijn vrijheid werd beknót, maar ook de vrijheid van iedereen die eruit zag zoals ik. Op dat moment sloot ik me aan bij het ANC en toen ging de honger naar mijn eigen vrijheid over in een honger naar vrijheid voor mijn volk. Het was het verlangen naar vrijheid voor mijn volk, zodat zij hun leven waardig en met zelfrespect konden leven, dat mijn leven bezielde, dat een bange jongeman in een dappere man, dat een gezagsgetrouw advocaat tot misdadigheid dreef, dat een liefhebbende echtgenoot en vader veranderde in een man zonder thuis, dat een levensgenieter dwong te leven als een monnik. Mijn deugdzaamheid en opofferingsgezindheid zijn niet groter dan die van een ander,

maar ik vond dat ik zelf niet van de mij toegestane povere en beperkte vrijheden kon genieten zolang ik wist dat mijn volk niet vrij was. Vrijheid is ondeelbaar; de ketenen van een van mijn mensen waren de ketenen van alle mensen, de ketenen van alle mensen waren mijn ketenen.

Tijdens die lange eenzame jaren veranderde de honger naar vrijheid voor mijn eigen volk in een honger naar een vrijheid voor alle mensen, wit en zwart. Want ook daar was ik zeker van, de onderdrukker moest evengoed bevrijd worden als de onderdrukte. Een mens die een andere mens van zijn vrijheid berooft, is een gevangene van de haat, opgesloten achter de tralies van vooroordelen en kleingeestigheid. Als ik iemand anders van zijn vrijheid beroof, ben ik net zo min vrij als degene die mij van mijn vrijheid berooft. De onderdrukker en de onderdrukte worden in gelijke mate van hun menselijkheid beroofd.

Toen ik de gevangenis uitliep, was het mijn taak om zowel de onderdrukten als de onderdrukkers te bevrijden. Sommigen zeggen dat dat nu bereikt is, maar ik weet dat dat niet zo is. De waarheid is dat we nog niet vrij zijn; wat we nu bereikt hebben is de vrijheid om vrij te zijn, het recht om niet onderdrukt te worden. We hebben de laatste stap van onze tocht nog niet gezet, maar pas de eerste stap op een nog langere en zelfs nog moeilijker weg. Want vrij zijn is niet alleen het afwerpen van de ketenen, het is leven op een wijze die de vrijheid van anderen respecteert en vergroot. De ware toetsing van onze toewijding aan de vrijheid begint pas.

Serie Nelson Mandela: 'Innerlijk licht nr. 3'.
Charlotte Luijck

Ik heb die lange weg naar de vrijheid afgelegd. Ik heb getracht niet te aarzelen, ik heb onderweg misstappen begaan. Ik heb echter het geheim ontdekt, dat er achter iedere grote heuvel die je beklommen hebt alleen maar nog grotere heuvels te beklimmen zijn. Ik heb nu even een ogenblik rust genomen om een blik te werpen op het glorieuze uitzicht om mij heen, om terug te kijken op de afstand die ik heb afgelegd. Maar ik kan slechts even rusten, want vrijheid brengt verantwoordelijkheden met zich mee en ik mag niet dralen, want mijn lange tocht is nog niet ten einde."

*Uit: *De lange weg naar de vrijheid - Autobiografie van Nelson Mandela, Uitg. Contact 1994*

Strijden om te mogen sterven

door Thom Kloes (gemeente Zeist) in gesprek met Harry Buisman, geestelijke met emeritaat

De weg naar een natuurlijke dood is niet meer zo vanzelfsprekend als vroeger. Er zijn talloze medische mogelijkheden om in te grijpen en iemands leven kunstmatig te verlengen. Daarnaast lijkt het steeds acceptabeler te worden om lijden en aftakeling te voorkomen en voortijdig te sterven door middel van euthanasie. Wat kan er spelen rond het natuurlijke stervensproces? Harry Buisman vertelt over enkele gebeurtenissen in zijn werk die hem steeds zijn bijgebleven.

Thom: *Hoe kijk jij naar het stervensproces en wat is daarin in de loop van de tijd veranderd?*

Harry: Vroeger werd gesproken over 'het verval van krachten' en na verloop van tijd dan 'ging je'. Mensen voelden dat moment naderen. Ik denk aan een van mijn grootmoeders, zij was boerin, bijna tachtig jaar en heeft haar hele leven hard gewerkt. Tot zes weken voor haar dood maakte ze nog melkbussen schoon. Maar toen lukte dat niet meer en spoedig daarna ging ze. Ik weet niet eens of er een arts bij geweest is.

Wat ik nu van belang vind is dit: elk stervensproces vind ik uniek, niet vergelijkbaar met dat van anderen. Je sterft zoals je geleefd hebt, al is die samenhang niet altijd gemakkelijk te vinden. Je zoekt waarschijnlijk met je hogere wezen dat ene natuurlijke sterfmoment. Dat is niet meer zo vanzelfsprekend als het vroeger was, omdat je nu op alle mogelijke manieren kunt ingrijpen. Een heel belangrijke vraag daarbij vind ik: heeft lijden zin? Ik denk het wel, maar het moet wel draagbaar zijn. Soms moet iemand lijden om verder te komen als dat door alleen 'werken aan jezelf' niet lukt. De stemming waarmee je het sterven probeert te begeleiden vind ik ongelooflijk belangrijk. Liefdevolle aandacht draagt altijd vrucht. Kijken wat er gewild wordt, maar niet sentimenteel.

Heeft het natuurlijke sterfmoment jouw bijzondere interesse?

Ja, daar ben ik voor het eerst wakker voor geworden op de priesteropleiding. Een docent vertelde over een stervende vrouw, ze was buiten kennis. De arts greep toen in door haar een injectie te geven zodat ze weer bij kwam. De vrouw reageerde daar toen tegen de arts heel verwijtend op. 'Waarom heb je dat gedaan? Nu moet ik weer opnieuw naar een sterfmoment zoeken, terwijl ik nu had willen gaan'. Haar verwijt kan ik goed begrijpen. In een verpleeghuis lag een vrouw die lid was van de gemeente. Het ging niet goed en ze vroeg of ik wilde komen. Ik kwam en terwijl ik bij haar was wilde de verpleeghuisarts haar zuurstof toedienen. Ik zei spontaan 'wat ga je nu doen?'. Dat was zo'n bewustzijnsmoment dat de arts direct weer met de zuurstof verdween. Ik vind dat mooi, want artsen zitten soms zo in een drive om in te grijpen. Ik heb ook eens meegemaakt dat ie-

mand die stervende was naar de *intensive care* werd gebracht, waarbij ik meteen dacht moet dit wel? Ik heb haar bezocht op de IC en had daar een heel slecht gevoel bij, ik vond het zo kunstmatig. Men kon het waarschijnlijk niet aan dat ze zou gaan, dus dan maar naar de IC. Ik stelde voor haar naar huis te laten gaan. Dat gebeurde en na een paar dagen is ze daar in alle rust overleden.

Een heel mooi voorbeeld, in de Rudolf Steinerkliniek, is wat er gebeurde rond een religieuze vrouw die in een klooster had gezeten. Ik werd opgebeld door haar nichtje: 'Mijn tante gaat sterven, wilt u komen?' Samen met dat nichtje ben ik gekomen, maar de verpleging was met haar bezig en ik moest wel wat ongeduldig wachten op de gang. Op een gegeven moment ging de deur open en werd ze in een rolstoel naar buiten gereden. Ik dacht: sterven, ik zie geen stervend iemand. Ik zei tegen haar dat ik niet zag dat ze stervende is, dus dat ik haar geen stervenswijding kon geven. 'Wat ik wel kan doen is een verkorte dienst houden en u daarbij de communie uitreiken.'

Dat wilde ze heel graag. We zijn toen gedrieën naar de kapel gegaan. Ik vroeg of ze ook een stukje uit het evangelie wilde horen. Dat was goed. Ik begon te lezen, maar toen stelde dat nichtje – die vooraf door de telefoon had gezegd dat ze niets had met religie – voor zelf het evangelie te lezen 'want dan hoort mijn tante het beter'. Dat gebeurde en ik had er een goed gevoel bij, ook dat ze de communie ontving. De volgende morgen werd ik opgebeld: ze was gegaan. Een religieuze vrouw die waarschijnlijk haar dood voorvoeld heeft, hoewel dat helemaal niet zichtbaar was. Maar ze ging wel.

Wanneer kan ik nu gaan is zo'n kernachtige uitspraak, want het duidt op ergens naar toe gaan en niet op het einde. Hoe zie je dat?

Jazeker. Dat doet me denken aan een ander bijzonder moment. Een man die al lange tijd nierdialyse had, worstelde met de vraag: hoe lang moet ik nog. Ik kende hem eigenlijk niet, maar hij wilde nog graag een gesprek met een priester. Ik was toen al met emeritaat, ik kon hem dus niet sacramenteel begeleiden, maar hij wilde me graag spreken. We hielden een terugblik op zijn leven, zijn spirituele leven kan ik wel zeggen, wat hij fijn vond. Na afloop vroeg ik hem of hij (van een andere priester) de stervenswijding zou willen ontvangen. Dat wilde hij wel, al was het duidelijk een hele stap voor hem.

Toen ik naar huis wilde gaan kwam ik bij de uitgang van het verpleeghuis iemand tegen die ik nog niet kende, maar ik dacht o, misschien gaat die meneer wel naar hem toe. Ik draaide me om en liep achter hem aan en vlak bij de kamer kwamen we in gesprek. En toen, hoe is het mogelijk, kwam de zoon van de patiënt er aan. Ik stelde voor om gedrieën naar binnen te gaan om toch nog even met hem te praten over wat hij nu precies wilde. Zo stonden we samen rond zijn bed. Zijn besluit was: geen dialyse meer en wel stervensbegeleiding vanuit de Christengemeenschap.

Hij is met zijn zoon patat gaan eten, de dialyse is gestopt en een paar dagen daarna is hij in vrede gegaan. Dit onderstreept het belang van de pastoraal-medische benadering. Ik

'Confrontatie', Han Mes (1989)

hoop dat het religieuze en het medische in de opeenvolgende fasen van het stervensproces elkaar aanvullen en samenwerken.

Wat kan helpen om het juiste sterfmoment te vinden?

Het vinden van het juiste stervensmoment kan bijvoorbeeld gebeuren als er protocollair van alles misgaat. Er gebeurt dan iets waardoor er verwarring ontstaat, zodat de stervende op zijn of haar moment kan gaan. Bij mijn moeder bijvoorbeeld was dat op de laatste dag van de Kersttijd, een moment dat helemaal bij haar past. De dagen daarvoor ging er van alles mis, haar arts had vakantie, zijn vervanger kwam niet opdagen en haar medicijnen waren niet direct beschikbaar. Toen ik na mijn bezoek besloot weer na huis te gaan, was dat haar moment om te gaan. Dat hoor je vaker, dat mensen alleen willen zijn als ze gaan. Wat me ook vaak ontroert is dat mensen die weten dat het niet lang meer zal duren, soms eerst nog iets bijzonders willen doen: ik wil eerst nog naar Jeruzalem, of nog concreter naar Golgotha. Iemand die zei: het laatste wat ik wil zeggen is 'het is volbracht'. Hun stervensmoment verbinden ze met dat van Christus. Bij Christus kun je helemaal het gevoel hebben dat zijn stervensmoment niet eerder kon komen en ook niet later.

Opgang in de ondergang

door Bastiaan Baan (geestelijke in de gemeente Zeist)

In een maatschappij die meer dan ooit uit winnaars en verliezers bestaat, is het ongebruikelijk om te denken in termen van opgang in de ondergang. Een bijna onoverbrugbare kloof scheidt rijk van arm, succes van mislukking, profiteurs van verliezers. Het Darwinistische beginsel van 'survival of the fittest' is in alle hoeken van de samenleving binnengedrongen en dwingt ons om te concurreren. Is er tussen de tegenstellingen geen derde weg te vinden, waarbij het niet meer gaat om 'erop of eronder'?

Wanneer je verder kijkt dan de uiterlijke verschijning, voorbij de fysieke werkelijkheid, ziet de wereld er anders uit. Dat blijkt bijvoorbeeld rond het sterven, waarbij fysieke aftakeling onherroepelijk wordt gevolgd door dood en ontbinding. Voor iemand die zich vastklampt aan de materiële wereld als de enige werkelijkheid is sterven een ramp. 'Ik ga dagelijks te gronde', zei keizer Tiberius eens in zijn wanhoop over het naderende sterven. 'Ik sterf iedere dag', schreef Paulus in zijn brief aan de Korinthiërs (1 Kor. 15: 31). Maar enkele zinnen later voegt hij eraan toe: 'Wat in vergankelijke vorm wordt gezaaid, wordt in onvergankelijke vorm opgewekt'. Hij doelt daarbij op het geestelijke lichaam dat na de fysieke dood tot leven komt. Kortom: sterven en sterven is niet hetzelfde. Wat voor de één het onherroepelijke einde, de ultieme ondergang is, is voor een ander de kiem voor geestelijk leven.

De tuin van Jezus

Voor wie moeite heeft met deze wat archaïsche beelden zijn er talloze ervaringen van tijdgenoten, die de realiteit van opgang in de ondergang illustreren. Een inspirerende beschrijving is te vinden in het boek *Eye can write – A memoir of a child's silent soul emerging*, geschreven door de twaalfjarige Jonathan Bryan (Londen, 2018). Vanwege een ernstige cerebrale verlamming kan deze jongen van kinds af niet spreken en bewegen. Hij is volledig verlamd. Zijn moeder leert hem om met zijn ogen afzonderlijk letters uit te kiezen en op het beeldscherm woorden te vormen. Voor dit doel is een speciaal computerprogramma ontworpen, dat *eye-pointing* heet. Vanaf zijn negende jaar heeft Jonathan Bryan op deze manier leren lezen en schrijven. Vandaar de titel van dit boek: *Eye can write*. Meerdere keren balanceert hij op de grens van leven en dood. Daarbij is hij af en toe in staat om over de grens van de dood heen te kijken naar een wereld waarin het vergankelijke lichaam in onvergankelijke vorm is opgewekt – zelfs het mismaakte lichaam. Zo beschrijft hij een bijna dood-ervaring, die hij in een toestand van coma doormaakt op intensive care. 'Terwijl mijn leven aan een zijden draad hing, ervoer ik hoe het is aan de andere kant. Levend. Ik had me nog nooit zo levend gevoeld. Vrij van mijn kreupele, gebrekkige lichaam. Ik rende. Rende! Fris, zacht gras onder mijn lenige voeten. Een warm,

zacht briesje streekde mijn gezicht. Geluiden van lachende kinderen vermengden zich met het zingen van vogels. Vrijheid! Ik was in de tuin van Jezus. En toen zag ik hem: Noah, mijn liefste vriend die een jaar geleden aan een hersentumor was gestorven. (→) Toen de tijd voortschreed merkte ik, dat ik een keuze moest maken. Ik kon blijven om de Tuinman te ontmoeten, mijn schepper, mijn redder, of ik kon teruggaan. Terug naar mijn kwetsbare, zieke lichaam, terug naar mijn geest die in stilte was gevangen, terug naar de familie waar ik van hield.'

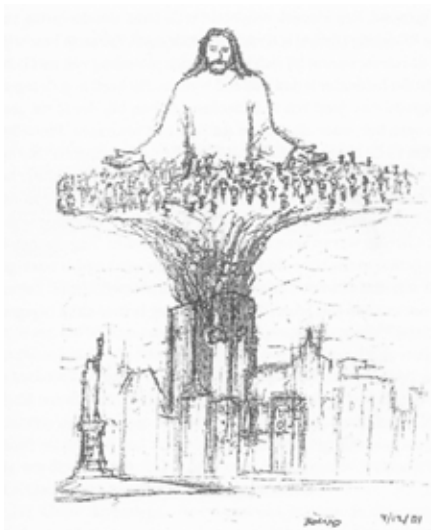
"Jonathan", de stem van mijn moeder riep mij van buiten de tuin – en mijn beslissing was genomen. Deze beslissing was de moeilijkste van mijn leven, maar hij heeft ook mijn perspectief op het leven sindsdien gevormd. Terwijl mijn ziel ernaar verlangt om voor altijd in de tuin te leven, wordt mijn hart heen en weer getrokken tussen mijn familie en de tuin. Maar met de aanwezigheid van Jezus hier en nu weet ik, dat ik mijn beperkte lichaam nog langer kan verdragen. Mijn ervaring in de tuin heeft mij enthousiasme voor het leven hier op aarde en ijver voor het leven aan de andere zijde gegeven.'

Engelen-perspectief

Het bewustzijn van twee werelden waar we deel van uitmaken, maakt het leven met verlies, gebrek en destructie bepaald niet eenvoudiger, maar het toekomstperspectief verandert er wel door. Dat is immers ook de boodschap van het meest raadselachtige boek van de Bijbel, de Apocalyps. De essentie van dit boek is niet de openbaring van het boze, dat

zich onverhuld en schijnbaar oppermachtig toont, maar zoals de schrijver van de Apocalyps in de eerste zinnen van dit boek verkondigt: 'De openbaring van Jezus Christus.' (Apocalyps 1: 1). Heinrich Ogilvie vertaalt: 'De openbaring waarin Jezus Christus zich onthult.'

Bij alle apocalyptische gebeurtenissen die in onze tijd hun diepe sporen achterlaten gaat het er steeds om, boven de menselijke tragedie uit te kijken en vanuit het engelen-perspectief opgang in de ondergang te herkennen. Dat deed spontaan een jongen, die in 2001 na de aanslag op het World Trade Center een tekening maakte, waarin boven de verwoesting van de aardse behuizing de zielen van de gestorvenen verschijnen, geborgen in de alomvattende aanwezigheid van Christus.

New York 9/11. Tekening van een leerling middelbare school in Pennsylvania (overgenomen uit B. Baan, 'Toekomst van de aarde', uitg. Christofoor)

Michaëltijd

De goddelijke wapenrusting

door Ton Besterveld (geestelijke in de gemeente Zutphen)

In de Michaëltijd lezen we in de dienst doorgaans uit de brief van Paulus aan de Efeziërs, het zesde hoofdstuk. De wapenrusting die daarin wordt beschreven vormt een soort persoonlijke scholingsweg, om te bereiken waar het Paulus om gaat in vrijwel al zijn brieven: de relatie van de gemeente met Christus zo te versterken, dat de gemeente werkelijk Zijn lichaam wordt. Tegen die achtergrond moet deze passage worden gehoord.

Paulus spreekt in deze brief opvallend vrijmoedig over geestelijke machten en noemt een aantal bij naam. De Efeziërs, waaraan hij schreef, waren daaraan gewend. Niet alleen kon Paulus rekenen op begrip; men zou zelfs verwonderd zijn geweest en het als gebrekkig hebben ervaren als er niet over deze geestelijke machten zou zijn gesproken. Die machten werden ervaren als even grote, zo niet grotere realiteiten dan de aardse. Dat er ook geestwezens waren die het de mens moeilijk maakten was vanzelfsprekend. Christus was immers ook beproefd en achter alle kwaad in de wereld verborgen zich wezens van geestelijke oorsprong – evenals achter het goede.

Sta rechtop

De feesttijd van Michaël klinkt samen met de tijd van het beginnende sterven in de natuur, de tijd van het verval. Maar niet voor niets leven wij ook in het groot in het tijdperk van Michaël en is het verval, de decadentie, overal om ons heen. Alle crises in de wereld vertellen dit verhaal. Crises zijn van alle tijden, maar de uitputting van alle aardse bronnen en de dreigende ontworteling van de hele natuur op aarde zijn van een andere orde. Michaël onderbreekt zijn voortdurende strijd tegen het kwaad af en toe om de mens te wijzen op de offerdaad van Christus. Dat is ook de weg die Paulus volgt: de wapenrusting Gods is niets anders dan de navolging van Christus; de kracht om Christus in ons werkzaam te laten zijn.

De rechtop gaande gang onderscheidt de mens van elk dier. Het bewustzijnsgebied naar de hemel gericht, de bewegingsorganen naar de aarde, het midden vrij om te ervaren en te handelen: zo is het beeld van de mens tussen hemel en aarde. Het uiterlijke beeld kan ook een innerlijke impuls zijn om rechtop te staan. Onbuig-

zaam zijn, niet buigen voor... wordt om deze reden meestal ervaren als positieve eigenschap. Het kan een vraag aan jezelf zijn in spannende situaties: ben ik recht-op? Dat komt meestal overeen met: ben ik oprecht?

Gordel, harnas, schoenen

Moderne kleding maakt riemen of ceinturen vaak overbodig, maar een gordel hield destijds de gewaden bij elkaar. Hoe houden wij onszelf bij elkaar? Hoe worden we niet meegenomen door alles wat aan ons trekt? Door de waarheid, zegt Paulus. Een simpele vraag, die je bij twijfel aan jezelf kunt stellen: klopt dit, is dit waar? Wij zijn eraan gewend om voor alles bewijzen in de buitenwereld te zoeken, maar met enige oefening (en voldoende zelfinzicht om te leren van je fouten) kun je erop gaan vertrouwen dat je ook zonder uiterlijk bewijs weet wat waar is. Ons geestelijk waarnemingsvermogen kan nog enorm worden ontwikkeld en daaraan gekoppeld ook ons waarheidsgevoel. Wat we zo in de aardewereld leren houdt ook bij morele vragen ons wezen bij elkaar.

Door het dragen van een harnas maak je jezelf minder kwetsbaar. De keerzijde is dat het je ook minder beweeglijk maakt. Het leven naar de goddelijke wet was in de voorchristelijke tijd tegelijk het leven naar de uiterlijke wet, de wet van Mozes. Dat was een hele prestatie, omdat de Mozaïsche wet het hele leven tot in detail regelde. Christus brengt daarin de vrijheid door het oordeel over wat wel en niet goed of toelaatbaar is naar het innerlijke oordeel te verleggen: Er staat geschreven ..., maar ik zeg u Ook een aantal gelijkenissen en zijn genezingen op de sabbat getuigen ervan dat de eigenlijke vraag altijd is: wat is in deze situatie goed? De goddelijke wet is niet langer star, maar vraagt een oordeel van onszelf, waarbij we moeten kijken naar de gevolgen van dat oordeel. Het goede is niet vooraf gegeven, maar ontstaat door wat wij doen. Het is de weg om steeds de geest te betrekken bij alles wat wij doen: dat vraagt een offer van onze eigenwilligheid, maar dat harnas beschermt ons ook tegen stomiteiten (en erger) die we later betreuren. Ook schoeisel beschermt ons en maakt daarmee mogelijk dat we ons kunnen bewegen zoals wij willen. Paulus draagt ons op om die willekeurigheid te beperken door de vrede. Wat bedoelt hij? Vrede met de wereld is een evenwicht tussen gelaten alles over je heen laten komen en alles naar je hand willen zetten. Het vraagt om wakkere aanwezigheid en een helder oordeel over alles wat je doet en laat; het vraagt om inzicht in en respect voor de natuurlijke, de menselijke en de goddelijke wereld.

Schild, helm, zwaard

De strijd wordt heviger: er worden brandende pijlen op ons afgevuurd om ons te verlammen, om ons te laten vertwijfelen. Zo'n pijl treft je niet alleen, maar hij ver-

teert ook alles. Er blijft niets van je over. Het leven lijkt zinloos, de vreugde verdwijnt, alles gaat fout en niets loopt goed af. Hoe bescherm je je tegen die pijlen? Door het geloof, zegt Paulus. Dat is dan niet het dunne geloof van een ietsisme, maar de herhaalde en verdiepende verbinding met de geest die ontstaat door het gebed, door de dienst, door meditatie en contemplatie. Als Christus wordt beproefd antwoordt hij steeds met: er staat geschreven... Waarom spreekt hij niet voor zichzelf? Hij laat de geest spreken. De menselijke ervaring is in deze strijd niet meer toereikend, maar de geest spreekt als wij die te hulp roepen. Dat lukt als wij ons geloof hebben verdiept en versterkt.

De helm beschermt ons hoofd, ons bewustzijn. Het heil, de heelheid, het geheel, betekent dat ons bewustzijn niet beperkt is tot onszelf, tot waar wij direct mee te maken hebben, maar een besef heeft van een groter geheel, van de voortdurende zorg die de goddelijke wereld voor ons heeft, van de bereidheid van die wereld om ons te helpen bij alles waar wij om vragen. Dat besef laat ons anders in de wereld staan, het zorgt ervoor dat we niet verdrinken in de actualiteit, het geeft ruimte en perspectief.

Na alle bescherming volgt tenslotte een wapen: het zwaard van de geest. Hoe zeer wij ook een afkeer mogen hebben van alle vormen van strijd (die steeds in allerlei varianten oplaait!), we ontkomen er niet aan dat we op vragen moeten ingaan, moeten uitspreken wat we willen, zelf vragen moeten stellen of alleen maar de waarheid uitspreken. Hoe weten we dan dat we het zwaard van de geest hanteren?

Man in wapenrusting. Rembrandt van Rijn (1655), Kelvingrove Art Gallery Glasgow

Als we alles praktiseren wat Paulus hiervoor heeft genoemd, dan lukt dat. De geest is altijd met ons; of de geest ook kan werken hangt alleen af van onze voorbereiding. Laat voortdurend je gebed opklinken, zegt Paulus. *Ora et labora*, bid en werk, was het devies in de Middeleeuwen. Die volgorde geldt nog steeds. Het is een opmerkelijke discipline die Paulus aanbiedt. Waarheidsgevoel, zelf opgelegde beperking, verdieping van het geloof, verruiming van het bewustzijn, de geest aan het woord laten, voortdurend gebed: het is geen geringe scholingsweg. Maar het is niet voor niets een goddelijke wapenrusting: we worden in alles geholpen en gedragen. Het is de moderne manier om samen met de goddelijke wereld in onze wereld te werken.

Op de groei

In de serie 'Op de groei' komen uiteenlopende aspecten van de religieuze opvoeding – van voor de geboorte tot na de puberteit – aan de orde. De naam van de serie duidt zowel op de groei van het kind, als op de groei die de opvoeder zelf gaandeweg doormaakt. Ditmaal onderzoekt psycholoog Jacques Meulman waar de weerstand vandaan komt wanneer we kinderen vragen iets te doen.

Ik kom er niet toe ...

door Jacques Meulman (psycholoog, gemeente Driebergen)

Jaren geleden sprak ik een bezorgde jongere die mij vertelde dat hij vaak heel heldere voorstellingen had van wat hij eigenlijk zou moeten doen, maar dat hij er tot zijn verbazing niet toe kwam om die handeling ook daadwerkelijk uit te voeren. Vooral veel weerstand ervoer hij. Zijn verbazing zat 'm dan ook in het feit dat hij vond dat zijn voorstellingen zo kristalhelder waren en desalniettemin toch niet krachtig genoeg om die weerstand te overwinnen en zijn wilskracht te wekken.

Waren zijn voorstellingen dan niet helder en krachtig genoeg? De eerste geruststelling was dat ik hem kon vertellen dat hij zeker niet de enige was met deze ervaring. En bovendien ligt het niet aan onvoldoende helderheid van de voorstelling. Dat bood hem de ruimte om de conclusie te trekken dat het hem 'dus' ontbrak aan wilskracht. Misschien, maar juist in de woorden 'Ik kom er niet toe' ligt een grote wijsheid over weerstand en wilskracht verborgen.

Weerstand

Een heldere voorstelling van wat er gedaan moeten worden is niet voldoende om de wilskracht te wekken. Want die voorstelling is slechts het begin. Het vervolg op de voorstelling is, dat er door en door gevoeld en beleefd moet worden wat het belang en de betekenis van die handeling is. Dat gaat niet alleen over het belang en de betekenis van die handeling voor mij, maar ook voor mijn medemensen en de wereld. Pas daardoor wordt de wilskracht tot in mijn ledematen gewekt en kan de handeling daadwerkelijk uitgevoerd worden. De verbinding tussen de heldere voorstelling en de wilskrachtige handeling wordt in het midden van de mens gelegd, in het hart.

Een kind kan zelf die brug tussen voorstelling en handeling nog niet slaan. Dat komt

omdat een kind nog niet het grote belang en de diepere betekenis van bijvoorbeeld al het schoolse werk in de eigen ziel kan doorvoelen. Het is daarom ook vrij normaal dat kinderen een zekere weerstand ervaren om letterlijk en figuurlijk in beweging te komen om een gestelde taak of opgedragen handeling uit te voeren. Dagelijks wordt echter met bewonderenswaardig grote volharding en toewijding aan de kinderen en jongeren keer op keer uitgelegd hoe belangrijk het is dat al het schoolse werk gedaan wordt. Ook worden kinderen en jongeren met een zelfde ijver gehouden aan de taken die thuis uitgevoerd moeten worden. Kortom, het zal hen zeker niet aan heldere voorstellingen ontbreken van wat er allemaal door hen gedaan moet worden.

De werking van de nacht

Nu valt er ook nog wel eens de overtuiging te beluisteren dat wanneer een kind veel weerstand ervaart (ook wel 'tegenzin' genoemd) dat je het dan beter kunt laten om dat kind te vragen het een of ander te doen. Zo'n honderd jaar geleden vertelde Rudolf Steiner hierover dat door de activiteit die we van de kinderen vragen hun fysieke lichaam en hun levenskrachten in beweging komen, maar dat hun astrale zielelichaam en hun ik zich daartegen verzetten. Dat is de weerstand die de kinderen in hun ziel beleven. Nu gebeurt er iets wonderbaarlijks in de nacht, zo vertelt Rudolf Steiner, wanneer we de kinderen zo ver kunnen brengen dat zij desalniettemin de gevraagde handeling uitvoeren.

Hoe krijgen die kinderen dat dan voor elkaar? Dat lukt hen wanneer zij aan de volwassenen tot wie zij vol vertrouwen opkijken, kunnen waarnemen dat deze volwassenen tot in het diepste van hun ziel helemaal doordrongen zijn van het belang en de betekenis van dat wat zij aan de kinderen vragen om te doen. Dat gaat dus over mensen, over medemensen en over de wereld. Dat voelen de kinderen, weliswaar nauwelijks bewust, maar dat helpt hen juist enorm als een liefdevolle steun in de rug, om die stappen te zetten en toch datgene te doen wat zo sterk het gevoel van weerstand oproept.

Bij het inslapen wordt door de kinderen dat gevoel van weerstand door het astrale lichaam en ik meegenomen in de nacht. In de geestelijke werkelijkheid van de nacht wordt die weerstand zo belicht, begrepen en ervaren dat zij nu wel het belang en de betekenis van wat zij overdag gedaan hebben ten diepste beseffen. Er rijpt een grote liefde voor die handeling die zij ondanks de weerstand toch hebben uitgevoerd, en daarbij een liefde voor de mensen en de wereld. En in die gloedvolle liefde die daar in de geestelijke werkelijkheid van de nacht door de kinderen ervaren wordt, stroomt de werking van hoge geestelijke wezens binnen. Het is die werking die bij het wakker worden en indalen in het lichaam tot in de diepte van de ledematen doorwerkt en daar tot wilskracht wordt. En zo rijpt gaandeweg de eigen wilskracht in de jonge mens, zodat hij als volwassene in staat is om weerstanden te overwinnen, maar vooral om nu zelf voortdurend het belang en de betekenis van zijn plannen voor zijn medemens en de wereld te onderzoeken.

Lans

Wat zou er zo maar kunnen gebeuren als ik als opvoeder, als pedagoog de diepere betekenis van die weerstand niet zou kennen of niet zou begrijpen? Misschien zou ik dan op zoek gaan naar dat wat de kinderen leuk vinden en dat wat zij zonder enige vorm van weerstand doen en dan voortaan alléén dat van hen vragen.

Zou er dan als beeld in deze Michaeltijd wellicht een klein draakje onder de voeten van de kinderen (en van ons) verschijnen? Het draakje van de weerstand en de onwil. En als dat draakje aandacht krijgt en gevoed wordt, dan groeit dat gegarandeerd uit tot een draak van behoorlijke omvang. Was dat misschien wat die jongere aan me vertelde? Of vraagt zijn verzuchting 'Ik kom er niet toe' om nog iets meer inzicht?

Michael bedwingt de draak met een lans en kijkt hem niet aan. De volwassene biedt het kind daadkracht door zijn liefde en begrip voor wat hij het kind vraagt om te doen. Met liefdevolle overgave aan de volwassene lukt het 't kind om, ondanks de weerstand die het voelt, toch te doen wat er gedaan moet worden. Je zou het ook de lans kunnen noemen waarmee het kind de draak onder zijn voeten houdt en er niet zijn aandacht op richt. Juist daardoor komt het kind in de nacht tot die liefdevolle, wijsheidsvolle en kracht schenkende ontmoetingen met de engelhierarchieën.

In de verzuchting 'Ik kom er niet toe' spreekt deze jongere misschien ook uit, dat hij in de nacht niet in die hogere regionen komt waar deze uitwisseling en ontmoetingen plaatsvinden, waarvan de wilskracht de aardse uitdrukking is. Dan kan het gehoord worden als 'Ik kom daar niet bij'.

Wat vraagt Michael van ons voor de opgroeiende kinderen? Misschien wel om alles wat we de kinderen vragen te doen tot in het diepst van onze ziel te wikken en te wegen, te doorvoelen waar het gaat om het grote belang daarvan en de diepere betekenis ervan. Niet alleen voor die kinderen, maar ook voor hun medemensen en hun wereld. Dan wordt hen wilskracht geschonken en liefde voor dat wat er gedaan moet worden. Onze kinderen vertrouwen er op dat we dat voorleven.

Michael met de lans.

David Newbatt, 'Twelve aspects of Michael'

Onder de zon - Jongeren

Open dag op Berka

door Anna Steinkamp (gemeente Zeist)

De kamporganisatie van de Christengemeenschap 'Helios', die geheel gerund wordt door jongeren, nodigde leden en belangstellenden van de Christengemeenschap uit voor een open dag op 27 mei j.l. op ons kampterrein Berka in Ruinen (Drenthe). Dan konden de bezoekers eens met eigen ogen zien waar hun priesters elke zomer aan het werk zijn.

De stafleden, die de open dag hadden voorbereid, begonnen al op vrijdagavond en hadden afgesproken om allemaal na het eten aan te komen. Ik was als eerste op het verlaten terrein van het altijd mooie Berka. De achtergelaten tenten stonden er goed bij. Het weekend ervoor hadden we ons hemelvaartswekend. Dat is het weekend waarin elk jaar de stafleden van alle tien kampen en de leden van de diverse taakgroepen samenkomen voor scholing voor dat komende kampjaar. Aan het eind van dat weekend ruimen we normaal gesproken weer alle tenten en aankleding van dat weekend op. Nu hadden we een paar tenten laten staan voor de open dag.

Langzaam kwamen de andere mensen ook binnendruppelen. De kerktent, de witte olifant, werd in orde gemaakt. Het paarse achterdoek en de beeltenis werden

De koffiekraam

opgehangen en het altaar werd neergezet, de kaarsen kwamen op het altaar, de banken werden klaargezet. Ondertussen brandde het vuurtje ook al lekker, de bedjes werden verzorgd. Het was een gezellige avond rondom het vuur. We had-

den even een kort overleg voor de volgende ochtend en hoe laat staan we op voor het ontbijt?

De volgende dag stonden we vroeg op. De deelnemers zouden al snel komen. De taken werden verdeeld. Het terrein gezellig maken, naambordjes maken, de koffiekraam inruimen, de kampansichtkaarten voor de verkoop klaarzetten, de keuken werkend krijgen, de wc's schoonmaken, mensen van het station halen.

De tijd ging snel. De eerste deelnemers en ook de bus met de mensen uit Zeist kwamen aan. De thee en koffie stonden klaar. De deelnemers konden na soms een lange reis even aankomen met een koffie of Berka mix, dat is thee gemaakt van kruidenthee en zwarte thee. Ondertussen was iedereen aangekomen. De staf begon met een zangmoment dat begon met de ochtendliederen van de wekzang tot aan de meer verstilde liederen van de avondzang. Om 11 uur zou de mensenwijdingsdienst beginnen in de kerktent, de olifant. Er werd ingezongen en de dienst begon. Bart Hessen celebreerde en twee jongeren uit de staf ministreerden. Het is bijzonder om de dienst mee te maken in een tent. Je bent een met de natuur. Vogels en soms een koe zijn geen vreemde geluiden tijdens een dienst. Torretjes en vliegen komen zo af en toe even op bezoek aan het altaar.

Na de dienst stond de lunch voor ons klaar. Groentesoep, een groene salade en twee broodrondes waren verzorgd door de keukenstaf. Met de tachtig personen in totaal hadden we een mooie kring. Na de lunch was er in twee groepen een rondleiding over het terrein. Er werden veel herinnering uitgewisseld. Ondertussen waren de workshopleiders hun workshops aan het klaarzetten. Calendulazalf bereiden met Florian,

Je zult maar jarig zijn op kamp ...

Op de open dag van Helios zaten we in een kring en plotseling kwam een ketting van medewerkers zingend de kring binnen, de voorste droeg een 'taart' en die bewoog zich in de richting van een persoon. Langzaam bleek uit de tekst van het lied met zijn vele komische wendingen, dat die persoon jarig was. De jarige kreeg de taart aangeboden en mocht vervolgens trakteren. Wat een onverwacht en vreugdevol gebeuren! Recept van de taart: stukken ontbijtkoek mooi gestapeld, bedekt met plakjes banaan en gelardeerd met fluitenkruid en koekoeksbloemen.

Gemeentebericht Meppel

Gras onder je voeten

Wat heerlijk en indrukwekkend om de mensenwijdingsdienst met gras onder je voeten en het geluid van vogels te mogen beleven. (-) Er werd een heerlijke lunch verzorgd en de enthousiasmerende kampleiding maakte deze open dag tot een zeer geslaagde en vrolijke bijeenkomst.

Gemeentebericht Rotterdam

een soap maken met IJsbrand, een lezing door Bart over het religieuze element in het kampeven met de kinderen, sport en spel met Tjarda en Fleur, en hoe haal je een tent uit elkaar met Jaap en Benjamin. Iedereen zocht een workshop uit om aan deel te nemen.

Ondertussen werd er al een begin gemaakt met het opruimen van de tenten die waren blijven staan. Na de workshops hebben de mensen van de soap laten zien wat ze gemaakt hadden. En als afsluiting werd er nog een lied ingestudeerd. Voor de deelnemers uit Zeist was het tijd om te vertrekken, want de bus stond alweer klaar. Met degenen die met eigen vervoer kwamen is onder leiding van Benjamin de grote olifant platgelegd. Nadat alle deelnemers weer huiswaarts waren gegaan, hebben we als staf nog even doorgewerkt. Het avondeten werd verzorgd, het nagenieten was begonnen. Het kampvuur werd weer aangestoken. De bedjes werden weer opgezocht en na een goede nacht slaap hebben we op zondag de rest opgeruimd, alles weer op de juiste plek. Nu is het terrein weer voor de wilde dieren die op Berka hun thuis hebben. We zijn elke keer weer dankbaar dat we daar welkom mogen zijn.

Bij de middagmaaltijd

Boeken

Het sleutelwoord is moraliteit

Toekomst van de aarde

Bastiaan Baan met bijdragen van Jesse Mulder

Uitg. Christofoor, € 24,95, 256 p.

door Robert de Klerk (gemeente Amsterdam)

Binnen het oeuvre van de auteur neemt het boek 'Toekomst van de aarde' een bijzondere plaats in. Het is niet ontstaan vanuit een eigen initiatief, maar geschreven naar aanleiding van een gesprek met zijn Duitse uitgever. Tien jaar lang heeft de auteur zich door studie en het voeren van gesprekken beziggehouden met de toekomst van de aarde. Hij heeft voor dit boek samengewerkt met de filosoof Jesse Mulder die drie van de vijftien hoofdstukken heeft geschreven.

Er worden geen voorspellingen gedaan en de auteur herinnert ons eraan dat zelfs ingewijden niet in staat zijn de toekomst geheel en al te voorzien. Binnen de ontwikkelingsweg van aarde en mensheid die God ons heeft geboden is de mens nu verantwoordelijk voor de toekomst. Aarde en mens zijn volledig met elkaar verbonden. Zonder aarde is er geen mensheidsontwikkeling, het is alleen op de aarde dat ons de vrije keuze wordt geschonken om de middenweg tussen goed en kwaad te bewandelen. Met ingehouden adem wachten de engelhierarchieën af hoe wij de aarde verlossen van het kwaad, de destructie, oorlogen, klimaatproblemen, de gebondenheid aan de materie en het hoe wij de geestelijke wereld zonder oude helderziendheid weer toelaten tot ons hart.

We leven nu in een tijdperk waarin wij als onvolmaakte wezens zelfstandig zijn geworden. We leven niet meer in de schoot van de goden, maar moeten onze eigen ontwikkeling in de hand nemen, voortdurend op zoek naar de middenweg tussen twee uitersten: Ah-ri-man, de geest van de zielloze materie, de leugen en kunstmatige werkelijkheid en Lucifer, de geest van de illusie, onthechting aan de aarde, de roes. In het midden kunnen wij, als we dat willen, de Christus vinden. De ontwikkeling van ons bewustzijn hangt met deze tegenmachten samen, want zonder de tegenmachten is er geen vrije keuze mogelijk.

De beide auteurs leiden de lezer vanuit het oerbegin tot en met datgene wat ons vanuit de toekomst tegemoet treedt. We worden meegenomen naar de oude vormen van toe-

komstvoorspelling door de profeten van het Oude Testament, de voorspellingen door sibillen en sjamanen en vooral de beeldentaal van de kleine Apocalyps, zoals verwoord in de evangeliën, en de grote Apocalyps van Johannes. Het wordt in dit boek duidelijk wat de grootse werking van Christus is, die op de achtergrond aanwezig is om zich via ons te openbaren. Dat kan Hij alleen als wij ons daarvoor uit vrije keuze openstellen.

Het sleutelwoord voor de toekomst is moraliteit, ons geweten is van centraal belang om de aarde te redden. De bal ligt in onze handen, als we ons daarvoor openstellen worden we door de goede machten en de Christus bijgestaan. Dit is een belangrijk boek en het is vanuit eruditie en kennis van zaken geschreven. De problemen van onze tijd worden met open vizier besproken. Er is een lange weg te gaan, die ook langs een nieuw soort praktisch Manicheïsme voert, die ons mensen de opdracht geeft ook het kwaad weer op te nemen in de rechtmatige ontwikkeling van aarde, mensheid en de godenwereld.

Internationaal

De gemeenten in Rusland

Annuschka Geyer, priester in Rusland schetst een beeld van de Christengemeenschap daar, en van de oorlog met Oekraïne. In Rusland zijn acht zeer verschillende gemeenten, verspreid over een enorm gebied. In Moskou, Sint Petersburg en Monino hebben de gemeenten een eigen ruim-

Annuschka Geyer

te. In Samara wordt een eigen ruimte gebouwd. De andere vier gemeenten van Sotschi, Rostov aan de Don, Woronesch en Niznij Novgorod zijn te gast in scholen en woningen. Hoewel de omstandigheden soms zeer eenvoudig zijn, is elke zondag rijk aan ontmoetingen; met de geestelijke wereld in de dienst, met elkaar tijdens het theedrinken naderhand, met jezelf in de evangelieteksten en inhoudelijke gesprekken. Elke gemeente heeft een kleine groep kinderen. Er is een voorbereidingsgroep voor de jeugdwijdingen. Twee maal per jaar komen de jeugdwijdingen naar Monino voor een weekend bijeenkomst. Oorspronkelijk waren deze bijeenkomsten bedoeld als internationaal jongerenkamp en de hoop is dat het snel weer mogelijk wordt voor jongeren van buiten Rusland om deel te nemen.

Op 16 september 2022 is in Moskou een

proseminarie gestart. De kiem hiervoor was een jaar eerder ontsproten, maar door de oorlog was niet duidelijk of het van start kon gaan. Maar Andrej Ziltsov, priester in Odessa en vertegenwoordiger van de Kring van Zeven in Rusland, beloofde er altijd bij te zijn – al was het per zoom. Op deze gedenkwaardige datum is een groep van achttien deelnemers tussen de 25 en 53 gestart. Omdat Andrej er altijd online bij is, is het thema 'oorlog' iedere keer ook onderwerp van gesprek. Dit leidt vaak via moeizame en pijnlijke processen uiteindelijk tot heling. Door je in te voelen in het leed kun je een nieuw begrip ontwikkelen. Dat doet goed. Want ook voor de Russen is de oorlog deel van hun leven geworden. Voor velen is het elke ochtend het eerste waaraan ze denken. Hoewel het leven verder gaat, en de sancties tegen Rusland weinig veranderd hebben aan het dagelijks leven, is voor veel mensen de zin van het leven verloren gegaan.

'Wij Russen,' schrijft Annuschka Geyer, 'hebben weinig mogelijkheden om in de buitenwereld iets te bewerkstelligen – het is zo goed als onmogelijk de straten op te gaan. Maar door innerlijke verwandeling

De gemeenten in Rusland: 1. Moskou, 2. Sint Petersburg, 3. Monino, 4. Samara, 5. Sotschi, 6. Rostov aan de Don, 7. Woronesch, 8. Niznij Novgorod.

kunnen we, weliswaar langzaam, kwalitatief iets veranderen.' Velen zijn op weg naar een nieuwe zin voor hun leven. De meeste Russen willen geen oorlog en bidden voortdurend dat het vrede wordt.